

Fecr Yayınları: 540

MODERN MİSİR'DA NÜBÜVVET TARTIŞMALARI
-Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi ve Muhammed Ferid Vecdi Örneği-

Dr. Sadık TANRIKULU

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Dr. İdris TÜZÜN

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Haziran 2022

ISBN: 978-625-8005-86-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

MODERN MISIR'DA NÜBÜVVET TARTIŞMALARI

-ŞEYHULİSLAM MUSTAFA SABRİ EFENDİ ve
MUHAMMED FERİD VECDİ ÖRNEĞİ-

Dr. Sadık TANRIKULU

Ankara 2022

Dr. Sadık TANRIKULU

1969 Eskişehir doğumludur. 1987’de Eskişehir İmam Hatip Lisesini, 1992’de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi.

Yaklaşık on yıl (Nisan 1997 - Ekim 2006) Sudan’da, yaklaşık dört yıl Mısır’da (Ekim 2006 - Nisan 2010) ile-ri seviye Arapça konuşma ve yazmayı hedefleyerek ika-met edip Arapça, mütercimlik ve İslami İlimler yolunda çalışmalar yaptı. Türkçeden Arapçaya on cilt tercüme, iki cilt tahkik yaptı. Bazı Türk yayınevleri ve Katar Kül-tür Bakanlığı adına Arapçadan Türkçeye kitap çevirileri yaptı. 7 adet uluslararası sempozyumun genel ve özel oturumlarında simultane çeviri yaptı. Sudan’da Munaz-zamatu'l-Marife Derneği, Mısır’da Dâru’s-Senabil el-Zehabiyye Yayınevi kurucu ve yöneticiliği yaptı.

2014 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Kelam Bilim Dalında “*Kadı Abdülcebbar’da Haberi Sıfatlar*” isimli teziyle Yüksek Lisansını tamamladı.

2021 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Kelam Bilim Dalında “*Modern Mısır’da Nübüvvet Tartışmaları -Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi ve Muhammed Ferid Vecdi Örneği-*” isimli teziyle de Doktora-sını tamamladı.

Evlü, 4 çocuk babası olan Sadık Tanrikulu halen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğati Bölümünde öğretim görevlisidir ve kelam alanında çalışmalarına devam etmektedir. Zaman zaman Türkçeden Arapçaya ve Arapçadan Türkçeye tercüme de yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	9
GİRİŞ-----	13
1. Çalışmanın Konusu, Kapsamı ve Sınırları-----	13
2. Çalışmanın Zorlukları-----	18
3. Çalışmanın Metodu-----	20
4. Çalışmanın Kaynakları-----	22
4.1. Nübüvvet Kaynakları-----	22
4.2. Vahiy Kaynakları-----	27
4.3. Mucize Kaynakları-----	28
4.4. Mustafa Sabri Efendi'nin Hayatı ve Fikirleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar-----	30
4.5. Muhammed Ferid Vecdi'nin Hayatı ve Fikirleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar-----	32
5. Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi'nin Hayatı ve Eserleri-----	35
5.1. Hayatı-----	35
5.2. Mustafa Sabri Efendinin Eserleri-----	52
5.2.1. Türkçe Eserleri-----	52
5.2.2. Arapça Eserleri-----	52
6. Muhammed Ferid Vecdi-----	53
6.1. Hayatı-----	53
6.2. İlmî Şahsiyeti-----	57
6.3. Tesiri Altında Kaldığı Şahıslar-----	61
6.4. Etkilediği Şahıslar-----	62
6.5. Eserleri-----	62
6.6. Derleme Eserleri-----	63
6.7. Baskısı Bulunmayan Eserleri-----	64

BİRİNCİ BÖLÜM NÜBÜVVET

1. Muhammed Ferid Vecdi'nin Nübüvvet ve Vahiy Görüşü-----	65
1.1. Risalet Kavramı-----	66
1.2. Muhammed Ferid Vecdi'nin İtikadi Konulara ve Nübüvvet Meselesine Bakışı-----	67
1.3. Muhammed Ferid Vecdi'nin Nübüvvet Görüşü-----	74
1.4. Hz. Muhammed'in Dehası-----	90

1.5. Hz. Muhammed'in İcraatları -----	94
1.6. Hatm-İ Nübüvvet ve İslamın Evrenselliği -----	96
1.7. Hz. Muhammed Hakkındaki Mesnetsiz İddialar -----	101
1.7.1. Asabi Olduğu İddiası -----	102
1.7.2. Davranışları Hakkındaki İddialar -----	104
1.7.3. Amaçları Hakkındaki İddialar -----	106
1.7.4. Hayat serüveni Hakkındaki İddialar -----	108
2. Sabri Efendi'nin Nübüvvet Görüşü -----	109
2.1. Çağdaş Yaklaşımlara Bakışı -----	110
2.2. Deha Tartışmaları -----	114
2.3. Deha ve Kavmiyet İlişkisi -----	117
2.4. Nübüvvetin İspatı -----	135
2.4.1. Delillerin İncelenmesi -----	135
2.4.2. Varoluş Açısından Nübüvvet -----	137
2.4.3. Uluhiyet Nübüvvet İlişkisi -----	142
2.4.4. Aklın Mahiyeti ve Nübüvvet: -----	144
2.4.5. Peygamberin Beşeriliği -----	146
2.4.6. Nübüvvet-Mucize İlişkisi -----	147
2.4.7. Nübüvvetin Vehbiligi-Kesbiligi -----	154
2.4.8. Hatm-i Nübüvvet -----	158
3. Karşılaştırma ve Değerlendirme -----	162
3.1. Muhammed Ferid Vecdi'nin Nübüvvet ve Vahiy Görüşü -	162
3.2. Mustafa Sabri Efendi'nin Nübüvvet Görüşü -----	175

İKİNCİ BÖLÜM

VAHİY

1. Muhammed Ferid Vecdi'nin Vahiy Görüşü -----	187
1.1. Vahyin Tanımı ve Doğası -----	188
1.2. Vahyin İmkânı -----	190
1.3. Varlığın Ruhu -----	192
1.4. Hayvanlar Âlemindeki İlham -----	195
1.5. Ruh Çağırma, Hipnotizma, İspirtizma ve Gizli Akıl -----	200
2. Mustafa Sabri Efendi'nin Vahiy Görüşü -----	208
2.1. Vahyin Tanımı, Tabiatı ve Mahiyeti -----	209
2.2. Metlûv ve Gayrı Metlûv Vahiy (Kur'an - Sünnet İlişkisi) --	212
2.3. Vahiy (Kur'an-ı Kerim) ve Mucize Arasındaki İlişki -----	213
2.4. Kur'an-ı Kerim'in Hem Lafız Hem Mânâ Yönünden Vahiy Oluşu ve Allah'a Aidiyeti -----	216

2.5. Kur'an Kıssaları Bağlamında Vahiy ve Kur'an -----	226
2.6. Vahiy ve Kur'an Etrafında Yapılan Modernist Yorumların Sebebi -----	235
3. Karşılaştırma ve Değerlendirme -----	237
3.1. Muhammed Ferid Vecdi'nin Vahiy Görüşü -----	237
3.2. Mustafa Sabri Efendi'nin Vahiy Görüşü -----	245

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MUCİZE

1. Ferid Vecdi'nin Mucize Görüşü -----	251
1.1. Peygamberlerin Hissi Mucizeleri -----	253
1.2. Hissi Mucize Tartışması -----	255
1.3. Yenilik ve Uygulamalarının Mucizeviliği -----	260
1.4. Mucizelerin İmkânı -----	264
2. Mustafa Sabri Efendi'nin Mucize Görüşü -----	266
2.1. Delillerin Mahiyet ve Tabiatı -----	273
2.2. Mucizenin İspatı -----	277
2.3. Aklın Mahiyeti ve Mucize: -----	279
2.4. Nübüvvet-Mucize İlişkisi -----	281
2.5. Nübüvvetin Vehbiligi ve Mucize -----	289
2.6. Mucize ve Sünnetullah -----	290
2.7. Mucizenin Kur'an'la Sınırlanması -----	298
2.8. Sünnetullahın Sabitliği Bağlamında Mucize -----	303
2.9. Mucizeye İlişkin Tartışmalar -----	308
3. Karşılaştırma ve Değerlendirme -----	315
3.1. Ferid Vecdi'nin Mucize Anlayışı -----	315
3.2. Mustafa Sabri'nin Mucize Anlayışı -----	321
SONUÇ -----	341
KAYNAKLAR -----	349

ÖN SÖZ

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi Osmanlı bakiyesi ulema-
dandır. Devletin son dan bir önceki halifesidir. Aynı zamanda
muhtelif görevler almış önemli bir kişiliktir. Çok genç denebile-
cek bir yaşta Fatih dersiamları zümresine dâhil olmuştur. Eserle-
rinin pek çoğunu doğrudan Arapça olarak telif etmiştir. En tem-
mel fikirlerini ihtiva eden dört ciltlik *Mevkıfu'l-Akl* isimli eseri
vefatının üzerinden yetmiş yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına
rağmen henüz Türkçe'ye tam olarak tercüme edilememiştir.
Mevkıfu'l-Akl eseri dolayısıyla kendisinin temel fikirleri ve dü-
şünceleri itibariyle Arap ülkelerinde Türkiye'den daha fazla ta-
nındığını müşahede ettiğimizi söyleyebiliriz. Eserlerinde özellikle
de *Mevkıfu'l-Akl* da güçlü bir muhakeme ve istidlal yeteneğine
sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir kısım kitapları ile birlikte
özellikle anılan eserinde genelde imani meseleler üzerinde du-
rulmuştur. Özel olarak da nübüvvet meseleleri etrafında yo-
ğunlaşmıştır. Mısır üzerinde fikir üretmiş pek çok modernist
yazar ve mütefekkirin görüşlerini değerlendirmeye tabi tutmuş-
tur.

Muhammed Ferid Vecdi de Mustafa Sabri Efendi ile aynı
zaman diliminde yaşamış Mısırlı mütefekkirlerden birisidir. Her
biri büyük hacimli on ciltlik ansiklopedi olmak üzere irili ufaklı
yaklaşık yirmi beş eserin müellifidir. Eserleri gerek çağdaşları ge-
rekse selef ve haleflerinden farklı olarak Arap yazarlarda yaygın
olan bol nakillerde bulunma genel karakteristiğinin dışında kalıp
çokça imali fikir ihtiva etme özelliği ile ön plana çıkmaktadır. En
temel hareket noktası ise inananlar ve inkâr edenler açısından
içinde yaşadığı çağın geçmiş asırlara göre çok farklılaştığı olgusu-
dur. Ona göre, yaşadığı asrın inkârcı felsefeleri yeni iddialarla
yoğun bir şekilde iman esaslarına saldırırken geçmiş ulemanın
imani temellendirme ve müdafaa adına ileri sürdükleri deliller
yetersiz kalmaktadır. O yüzden bugün iman adına yeni ve çağdaş
argümanlar geliştirmek gerekmektedir.

Muhammed Ferid Vecdi kelim ilminde yenilik arayışı içerisinde bir alim ve düşünür olarak kendini göstermektedir. Buna karşılık Mustafa Sabri Efendi ise imani meseleleri -ömürünün toplamda yirmi dokuz yıla yakın bir zaman dilimini de geçirmiş olduğu- Mısır merkezli ulemanın görüşleri ile harmanlayarak kaleme almıştır. Eleştirel olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu meyanda tartıştığı pek çok âlim ve yazar arasında Muhammed Ferid Vecdi hatırı sayılır bir yere sahip olmuştur.

Araştırmamız kelim ilmi açısından önemli bir kırılma dönemi olarak kabul edilen, yeni arayışların yoğun bir şekilde yaşandığı on dokuzuncu yüzyılda biri muhafazakâr olup imani meseleleri geleneksel Ehl-i Sünnet çizgide müdafaa misyonunu benimsemiş, diğeri ise çağın inanç problemlerini delillendirme ve temellendirmeyi temel problem olarak addetmiş iki âlimin nübüvvet, vahiy ve mucize konularına ilişkin serdettikleri görüşleri tebellür ettirmeyi hedeflemiştir. Araştırma bir yandan arayışlar dönemi olarak nitelenebilecek mezkûr zamanın iki önemli âliminin nübüvveti dair fikirlerini temayüz ettirirken diğeri yandan günümüzde aynı konularda canlılık ve tazeliğini koruyan ve aynı mihver etrafında yapılmakta olan tartışmalara da ışık tutup katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma genel hatlarıyla nübüvvet, vahiy ve mucize ana başlıklarını içeren üç bölüm ve bir sonuç kısmını ihtiva etmektedir. Takip edilen yol ve yöneme dair Giriş bölümünde ayrıntılı bilgi verildiği göz önünde bulundurularak burada zaid addedilebilecek tekrara gerek görülmemiştir.

Çalışma sürecinde ciddi ilgi, alâka ve dualarıyla destekleyen yurt içinden ve dışından binlerce dostum oldu. Hayatımın ağır ruhî çalkantılar içerisinde en önemli kırılma noktasını teşkil eden dönemine denk düşen bu çalışmanın sonunda tüm dostlarıma 'keşke her birinin ismini anmak mümkün olsaydı' diye hayıflanarak minnet ve dualarımı arz ediyorum. Yaşamın varlığını hissedip hayatı idrâk ettiğim günlerden itibaren bizi en temel gaye-i hayat olarak Allah yolunda ilim tahsiline ve hizmet etmeye yönelik telkin ve gayretleriyle yetiştirip büyüten merhum babam Hacı

Hâfız Osman Tanrıkulu’nu rahmet, dua ve minnetle anıyor, aynı çabaların ortağı muhtereme anneme sağlıklı ömürler diliyorum. Yaşam birlikteliğimizin başından itibaren ilim yolculuğunda dört yıl Sudan’da dört yıl da Mısır’da olmak üzere benimle birlikte Afrika’nın tüm zorluklarına tahammül eden, ilmi alanda çalışmanın getirdiği tüm külfetlere halen gönül rızası ile katlanmaya devam eden, dört çocuğumuzun annesi, refika-i hayatıma ve yanı sıra çocuklarıma en kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezin teknik kontrol ve tashihinde desteğini esirgemeyen Erşahin Ahmet Ayhün hocamıza; çalışmanın ilk gününden sonuna kadar hiçbir müracaatımızı cevapsız bırakmayıp, tecrübelelerinin getirdiği tüm birikim ve desteği istisnasız her zaman âlice-naplıkla sunan Sosyal Bilimler Enstitüsü sâbık sekreteri Hatice Serttaş Hanımefendi’ye ve aynı hizmeti devam ettirmekte olan Mehmet Güney Beyefendi’ye minnettarım. Tezin tamamlanmasına “tersinden” katkı sağlayan bir kısım zevatı da -ibret kabilinden- belki buruk bir şekilde anmadan geçemeyeceğim. Makul muhtelif gerekçelerle defalarca bırakmaya karar verdiğim bu çalışma çok büyük oranda mezkûr zevatın ürünüdür diyebilirim. Onlar olmasaydı bu tez var olmayacaktı demek mübalağa değildir. Bu vesile ile Allah’tan hem bu dünyada hem sonsuz hayatta herkesin kalbine ve niyetine göre muamele etmesini bütün ruhumla temenni ederim. Allah (c.c.) insanların kalplerinin en gizli hatıratını bilendir.

Konunun planlama aşamasında başlığı, çerçevesi ve kapsamını belirlemede yol gösterici tavsiyeleriyle çalışmaya önemli anlamda katkı sağlayan Ömer Türker, M. Said Özervarlı, Çağfer Karadaş, Fethi Ahmet Polat, İsmail Kara, Ebubekir Sifil ve Bedri Gencer hocalarımıza; tezin ilerleyen merhalelerindeki teşvik ve destekleriyle Abdullah Acar, Ersan Özten ve isimlerini sayamayacağım pek çok hocamıza müteşekkirim. Hem savunma jürisinde hem de tez izleme komitesinde bulunan Fatma Asiye Şenat ve Kamil Sarıtaş hocalarımıza araştırma boyunca ufuk açıcı rehberlikleri ile sergiledikleri sabır ve nezaketleri dolayısıyla hassaten teşekkür ediyorum. Savunma jürisine iştirak edip tezin tekâmü-

lüne yönelik değerlendirme ve tavsiyeleri ile yardımcı olan Ramazan Yıldırım ve Hasan Tevfik Marulcu hocalarımıza da müteşekkîr ve duacıyım. Çalışmanın başından sonuna kadar rehberliği/yönlendiriciliği ve tezin nihayetinde de birlikte okuyup müzakere etme imkânı vermesiyle beraber on yılı geçen tanışıklığımız ve muâşeretimiz boyunca yüksek ahlakına, âlicenaplığına, kadirşinaslığına, sabrına, tevazuuna ve iyi niyetine yakînen şâhit olduğum muhterem danışman hocam Hüseyin Aydın Bey'e en kalbî şükranlarımı, minnettarlığımı ve dualarımı arz ediyorum. Kullara teşekkür etmeyen Allah'a karşı da şükürünü îfa edemez. Basımından önce tezin tamamını büyük bir dikkat ve itina ile birkaç defa okuyarak lisan açısından tashih etme nezaketi gösteren kıymetli kardeşlerim Fatih Çifci ve Safa Akbaş'a müteşekkîrim. Nihayet hamd, şükür, medih, minnet ve muhabbetlerin en büyüğü Rabbimiz, Hâlıkımız, Evvel ve Âhir, Cemil-i mutlak Allah'ımıza aittir, celle celâluhû ve amme nevâluhû. Ve minellahi't-tevfîk.

Eskişehir 2022